

قلعه ها

قلعه یا دژ شامل مجموعه ای از بناها با برج ها و باروهای مستحکمی است که در گذشته، در دورترین و مرتفع ترین نقطه در اطراف شهر ساخته می شد تا به هنگام جنگ و هجوم دشمن، مردم شهر بتوانند تا پایان جنگ درون قلعه بمانند. معمولاً یکی از مهم ترین دلایلی که قلعه ها را در مرتفع ترین نقاط می ساختند این بود که علاوه بر تسلط کامل مدافعان بر مهاجمان، شیب های تند تپه ها یا کوه ها، امکان دسترسی دشمن به قلعه را دشوار می کرد. معماران قلعه توجه داشتند که انبارهایی برای نگهداری آذوقه و دام در نظر بگیرند تا در مواقع ضروری و طولانی شدن مدت محاصره، مردم و ارتش بتوانند آذوقه کافی برای ادامه مقاومت و تامین امور معیشتی داشته باشند.

امنیت سیاسی و اقتصادی ایران، به لحاظ موقعیت جغرافیایی و قرار گرفتن در مسیر جاده ابریشم همواره مورد توجه، تهدید و هجوم اقوام و دولت های مختلف قرار می گرفت، هرچند در دوران پیش از تاریخ و در هزاره های اول پیش از میلاد بشر برای مصون ماندن از حمله راهزنان و جانواران وحشی اطراف دهکده ها را حصار می کشیدند ولی بعدها کشیدن دیوار به منظور دفاع از هجوم دشمن بود، امروزه در سراسر ایران بقایای حصارهای محکم و قلعه های مسکونی وجود دارد که نشان دهنده درایت ایرانیان در برابر تهاجمات دشمنان است. قلعه های ساخته شده در ایران با توجه به موقعیت جغرافیایی و وضعیت آب و هوایی به دو صورت جلگه ای و کوهستانی بود، به همین دلیل مصالح ساختمانی به کار رفته در آن ها نیز متفاوت بود. قلعه های واقع در مناطق جلگه ای معمولاً به صورت مربع یا مربع مستطیل با برج هایی به صورت مدور در چهار گوشه ی آن ساخته می شد. مصالح به کار رفته در این نوع قلعه ها بیشتر گل و خشت بود و از آجر و گچ کمتر استفاده می شد. دیوارهای آن به صورت چینه با خشت های قطور ساخته می شده است. در اکثر موارد قطر و ضخامت بعضی از این باروها به چهار متر نیز می رسید. داخل قلعه دارای کوچه های پر پیچ و خم است که همه ی آن ها به گذر اصلی قلعه یعنی در قلعه منتهی می شدند. اطراف بعضی از این قلعه ها خندق حفر می شد و برای رسیدن به قلعه از پل های متحرک استفاده می شد. در قلعه های جلگه ای خانه ها به صورت دو طبقه ساخته می گردیدند که از طبقه اول بیشتر برای نگهداری دام و یا انبار مواد غذایی و آشپزخانه بهره می بردند و طبقه دوم نیز به عنوان اتاق های نشیمن کاربرد داشت.

قلعه های کوهستانی در بالای کوه ها و بلندی ها ساخته می شدند در ساخت این نوع از قلعه معمولاً از سنگ های بدون تراش نظیر: سنگ های کوه یا رودخانه همراه با گچ غربال شده و یا ملاط ساروج بهره می برند. اطراف این نوع قلعه ها پرتگاه های عمیقی وجود داشت که همین صعب العبور بودن این بلندی ها، حمل ادوات محاصره ایی به پای دیوارها را دشوار و تسلط محافظان قلعه و سربازان بر مهاجمان را بیشتر می کرد. در قسمت انتهایی برج ها و در برخی قسمت های دیوارها، کنگره هایی وجود دارد که مخصوص کمانداران بود تا بتوانند از

شکاف کنگره ها دشمن را هدف قرار دهند.

از مهم ترین قلعه های به جامانده در ایران می توان به: حصار سیلک در کاشان، قلعه حسنلو در ارومیه، بلوارآباد در شهرستان خوی، قلعه فلک الافلاک در خرم آباد، قلعه پالنگان در کامیاران، قلعه الموت در نزدیکی قزوین، قلعه رودخان در گیلان، قلعه فورگ در بیرجند، نارین قلعه در یزد، قلعه مارکو در رامسر، قلعه قهقهه در مشکین شهر و صدها قلعه دیگر اشاره کرد.

قلعه پالنگان

قلعه پالنگان از آثار تاریخی و دیدنی روستای پالنگان در ۴۵ کیلو متری شهر کامیاران در استان کردستان است. فاصله قلعه تا روستای پالنگان ۸۰۰ متر می باشد. هرچند از تاریخ ساخت این قلعه اطلاع دقیقی در دست نیست ولی وجود بقایای اتاق ها، آتشکده ها و پل های ساخته شده قدیمی، حاکی از قدمتی هزار ساله می باشد. با این حال قدر مسلم این که حکمرانی در این قلعه، پیش از حکومت امرای کلهر و اردلان به اثبات رسیده است. البته در کتاب «تحفه ناصری» اشاره مختصری به ماهیت این قلعه شده است؛ چنانچه در این کتاب آمده: قلعه پالنگان مدت ها محل سکونت امرای کلهر بوده که بعدها خاندان مشهور اردلان آن را جزو قلمرو و متصرفات خود قرار داد و بر استحکامات آن افزوده و بناهای رفیع از مسجد و دکان ها و غیره بر آن می افزایند. در جایی دیگری از کتاب آمده است: خسروخان اردلان در سال ۵۶۴هـ ق قلعه را متصرف و جزو قلمرو خود درآورد و از آنجا که آب وهوای قلعه زلم ، در شهر زور آباد مناسب نبود، مرکز فرمانروایی خود را به پالنگان انتقال داد. همچنین این قلعه در بهار میزبان میهمانان حکومتی بود.

مدارک حاصل از کاوش های باستان شناسی مرتبط با این دوره و نزدیک بودن قلعه به کتیبه تنگیور انتقال از قلعه زلم به پالنگان را ثابت می کند. بدین ترتیب قلعه پالنگان از سال ۵۹۴ هـ ش که به تصرف خسروخان اردلان درآمد تا سال ۱۰۶۶ هـ ش، به مدت ۴۷۲ سال محل حکومت خاندان اردلان گردید. ولی بعد از انتقال مرکز حکومت از پالنگان به حسن آباد در قرن دهم هـ ق این قلعه از رونق افتاد.

مهم ترین بقایای برجای مانده از قلعه پالنگان عبارتند از: محل دروازه ی اصلی قلعه، برج های نگهبانی، بقایای اتاق ها، آتشکده ها و پل ها و کتیبه کهن در دره ی تنگیور مربوط به «شاه آشوری سارگون دوم». این قلعه در تاریخ ۱۱ مرداد ۱۳۸۴ با شماره ثبت ۱۲۶۷۵ به عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است.

قلعه جمهور

قلعه جمهور که به نام های قلعه بذ وقلعه بابک معروف است در بالای قله کوهستانی جمهور از ارتفاعات غربی رود قره سو در استان آذربایجان شرقی واقع شده است. این قلعه در سه کیلومتری جنوب غربی شهر کلیبر و پنجاه کیلومتری شمال شهرستان اهر می باشد. قلعه در ارتفاعی حدود ۲۵۰۰ متر بالاتر از سطح دریا که اطراف آن پوشیده از دره های عمیقی با ۴۰۰ تا ۶۰۰ متر عمق می باشد، ساخته شده است. به طوری که تنها راه دسترسی به آن، راهی باریک و بسیار دشوار است که به هنگام گذر باید از گردنه ها و گذرهای خطرناک که با سنگ های منظم طبیعی و فقط برای عبور یک نفر ساخته شده است، عبور کرد. این دژ مقر سردار تاریخی

ایران، بابک خرم‌دین بود که در قرن سوم هجری بر علیه دستگاه خلافت عباسی قیام کرد. باستان‌شناسان با بررسی آثار معماری به جا مانده از قلعه بزد که به صورت قلعه و قصر ساخته شده است، بر این باورند؛ نوع مصالح استفاده شده در این بنا که از نوع سنگ‌های زیره تراش، ملات ساروج، گچ و خاک استفاده شده در اندود دیوارها، و نیز روش چفت و بست سنگ‌ها، از نوع مصالح و سبک معماری مربوط به دوران اشکانیان و به ویژه ساسانیان می‌باشد که بعداً یعنی در قرون دوم و سوم هجری نه تنها دستخوش تغییرات و بازسازی شده بلکه قسمت‌هایی نیز به آن اضافه گردیده است.

قلعه بابک در سه طبقه ساخته شده است که پس از عبور از گذرگاهی تنگ، می‌توان وارد آن شد. معبر در فاصله دویست متری دروازه و مقابل قلعه واقع شده است. در دو طرف دروازه دو برج دیده‌بانی به صورت‌های مخروطی و استوانه‌ای قرار دارد که از سنگ تراشیده با ملاط و ساروج ساخته شده است. این قلعه دارای تالار اصلی و هفت اتاق در اطراف تالار مرکزی می‌باشد. در قسمت شرقی قلعه، تاسیساتی نظیر چند اتاق و آب‌انبار وجود دارد. سقف آب‌انبارها با طاق‌های جناغی و گهواره‌ای پوشیده شده است. در قسمت شمال غربی، پلکان‌های سراسری وجود دارد که می‌توان به قسمت فوقانی و مرتفع‌ترین بخش قلعه رفت، البته در حال حاضر این پلکان‌ها خراب شده‌اند. در زیر زمین قلعه نیز بقایای اصطبل وجود دارد.

نحوی قرار گرفتن قلعه بابک در قله کوهستان به گونه‌ای است نگهبانان و کوهبان‌هایی که در برج‌های دیدبانی مستقر بودند از حرکت کوچک‌ترین جنبه در دوردست مطلع می‌شدند. برای نفوذ به داخل قلعه فقط می‌توان از طریق ورودی دروازه اصلی استفاده کرد و از کوهستان امکان وارد شدن به قلعه وجود ندارد. بنابراین برای رسیدن به دژ اصلی باید از گذرگاهی باریک که حدود ۱۰۰ متر صعود از ارتفاع می‌باشد، گذشت تا به مدخل ورودی دژ رسید. سمت دیگر قلعه نیز مشرف به دره با جنگل‌های تنگ و عمیق با ارتفاعی حدود ۴۰۰ متر است که به صورت تیغه و دیواره تا قعر دره ادامه دارد و مسیر را صعب‌العبور کرده است. علاوه بر این‌ها، در تکیه‌گاه‌های طبیعی این دیواره‌ها و چهار جهت قلعه چهار جایگاه برای دیده‌بان‌ها به صورت نیمه‌استوانه ساخته شده است. موقعیت این دیده‌بان‌ها به صورتی می‌باشد که هر جنبه‌ای را می‌توان تا کیلومترها دورتر از بالای کوه‌ها و کوهپایه‌ها زیر نظر داشت.

موقعیت مستحکم قلعه بزد و نیز صعب‌العبور بودن آن باعث شد بابک خرم‌دین، سردار نامی ایران، و یارانش بیش از بیست سال لشکریان سپاه عباسی را که به قصد محاصره و سرکوب جنبش وی آمده بودند از پای در آورند. ولی با خیانت افشین هم‌پیمان بابک بالاخره این قلعه در ۹ رمضان ۲۲۲ ه. ق، فتح و ویران شد. قلعه بابک در سال ۱۳۴۵ با شماره ۶۲۳ در فهرست آثار ملی، تاریخی و فرهنگی ایران ثبت شد و مرمت آن نیز از سال ۱۳۷۶ توسط اداره کل میراث فرهنگی آذربایجان شرقی آغاز شد.

قلعه رودخان

قلعه رودخان معروف به قلعه حسامی یکی از قلعه‌های مستحکم و کوهستانی ایران است که در دهستان «گوراب پس» در ۲۰ کیلومتر جنوب غربی شهر فومن از شهرهای استان گیلان واقع شده است. این قلعه در بالای ارتفاعات پشت کوه تالش و ماسوله داغ با ارتفاعی حدود ۶۸۷ تا ۷۷۸ متر از سطح دریاهای آزاد ساخته شده است.

نام قلعه از نام رودخانه خروشان «رودخان» که در همجواریش جاری است گرفته شده است. برخی از باستان شناسان معتقدند پلان اصلی قلعه متعلق به دوران ساسانی می باشد که در دوران سلجوقیه، توسط اسماعیلیان بازسازی و تجدید بنا شد. اسماعیلیان از این قلعه به عنوان مرکز مبارزات خود در شمال ایران استفاده می کردند. در قرون بعدی و در دوران صفویه با اوج گرفتن اختلاف بین حسام الدین دباج اسحقی با حکام «بیه پیش» گیلان و نیز حکومت مرکزی، این قلعه براساس کتیبه بالای سردر قلعه که در حال حاضر در موزه گنجینه گیلان موجود می باشد، یعنی در سال ۹۱۸ تا ۹۲۱ ه. ق، تجدید بنا شد.

قلعه رودخان که به صورت قلعه حکومتی- نظامی ساخته شده است با مساحتی حدود ۲۲۳۰۰ متر مربع سراسر دو قله را احاطه کرده و از سه بخش غربی، میانی و غربی تشکیل شده است. این قلعه دارای ۴۴ برج دیده بانی مستحکم در شکل ها و فرم های مختلف هندسه احداث گردیده است که اتاق های هشت ضلعی آن با طاق های گنبدی پوشانده شده است. دور تا دور دیوارها و برج ها و در فاصله های نامنظم، روزنه هایی شیب دار تعبیه شده که برای ریختن مواد مذاب و تیراندازی مورد استفاده قرار می گرفت.

بخش غربی قلعه رودخان در قسمت بالاتر قلعه ساخته شده که دارای شاه نشین و تعدادی واحد مسکونی، حمام، سردخانه، آب ریزگاه و آب انبار می باشد. شاه نشین در دو طبقه و با آجر ساخته شده است.

بخش میانی قلعه به صورت گود ناودیسی مانند است که دروازه ورودی اصلی و چند برج نگهبانی در این بخش قرار گرفته است، برای ساخت بخش میانی قلعه سنگ های زیادی از آن استخراج شده است.

و در نهایت بخش شرقی قلعه است که نسبت به بخش غربی از وسعت کمتری برخوردار است، در واقع از این بخش به عنوان راه فرار قلعه نشینان از خطر استفاده می شد. این بخش در دو طبقه با نورگیرها و روزنه های متعدد ساخته شده که بر اطراف مسلط است. قسمت های تشکیل دهنده این بخش عبارتند از: دروازه ورودی جداگانه ایی به شکل هشتی ورودی میانی همراه با دو برج بزرگ، زندان، تعدادی واحد مسکونی و در اضطراری بخش شرقی قلعه بیشتر جنبه نظامی داشت.

دسترسی به این قلعه پس از عبور از شهر فومن با گذر از ۱۰۰۰ پله در داخل جنگل و زمان رسیدن به قلعه نیز با بیش از ۵۰ دقیق پیاده روی میسر است.

این قلعه با ارزش تاریخی در ۳۰ مرداد ۱۳۵۴ با شماره ۳ / ۱۵۴۹ در فهرست آثار تاریخی و ملی ایران به ثبت رسید.

قلعه قهقهه

قلعه قهقهه از قلعه های تاریخی شهرستان مشگین شهر در استان اردبیل است. این قلعه در ۸۵ کیلومتری شمال شرقی مشگین شهر و مابین روستای کنچوبه، مشیران، قره آغاج چرچلو و در سمت شرق رودخانه دره رود بر بالای تپه سنگی به ارتفاع ۳۰۰ متر از زمین های اطراف ساخته شده است. براساس تحقیقات باستان شناسی استفاده از دژ قهقهه به دوران قبل از اسلام می رسد. ولی در دوران بابک خرمدین و صفوی ها از اهمیت به سزایی برخوردار بود. اوج رونق این دژ در دوران شاه تهماسب اول صفوی بود. این قلعه به دستور شاه تهماسب اول با کاربری زندان و محل امن برای پنهان کردن اشیای گرانبها بازسازی شد. کارشناسان علت نامیده شدن این قلعه به قهقهه را انعکاس خنده یا فریاد مردان نظامی و ساکنین این قلعه به دلیل فضای دره و اطراف قلعه

می دانند.

قلعه قهقهه از زندان های مخوف دوره صفویه به شمار می رفت که در آن شورشیان خطرناک و زندانیان سیاسی نگهداری می شد. قلعه که در بالای کوه بلند سنگی ساخته شده به وسیله پرتگاه های خطرناک و عمودی طبیعی محاصره شده و تنها راه رسیدن به آن راهی بسیار سخت و باریک با سربالایی بسیار تنگ و تیز به درازای تقریبی ۳ کیلومتر می باشد. ویژگی خاص محل قرار گرفتن آن باعث تسخیرناپذیری و استواری قلعه می شد و این امکان را می داد که تنها حضور چند نگهبان برای امنیت و دفاع از قلعه کافی باشد. حتی با گذشت سال های زیاد ورود به این دژ اسرارآمیز به دلیل حصارهای مستحکم و غیر قابل نفوذ بسیار مشکل است و رفتن به آن فقط در شرایط جوی مناسب امکان پذیر می باشد.

آثار به جای مانده از قسمت جنوبی قلعه قهقهه که بلندترین قسمت آن به شمار می رود و همچنین اشراف کاملی که به قلعه و دره های همجوار دارد حاکی از وجود ساختمانی است که به احتمال قوی جایگاه نگهبانان بوده است. این ساختمان که تقریباً از بین رفته با ملات گچ، آهک و آجر ساخته شده بود. دژ قهقهه از چهار دیوار تشکیل شده که سه دیوار آن تو در تو و دیوار چهارمی نیز به عنوان زندان مورد استفاده قرار می گرفت. هر حصار دارای دروازه ایی است و حصار آن دارای ۴ برج می باشد و دروازه آن دو برج ۵ ضلعی با طاقی هلالی دارد. ورودی قلعه دارای راهرویی با طاق جناقی است که از سنگ و آجر ساخته شده و از آن به محوطه قلعه راه دارد. زندان قلعه در قسمت انتهایی شرق قلعه قرار گرفته و راه ورودی آن نیز حفره ایی طبیعی است که در دل تخته سنگی عظیم و قطور وجود دارد که با قرار دادن سنگی دیگر در مقابل آن به عنوان در زندان بکار برده می شد. زندان قلعه در قسمت بالایی کوه ساخته شده که ۳ قسمت آن به پرتگاه و به سمت دره ایی ۸۰ متری مشرف است. دیده بانی قلعه نیز ۸ ضلعی با برج ۸ ضلعی می باشد که در شمال غربی آن واقع شده است. آب آشامیدنی ساکنین قلعه نیز از راه جمع آوری آب های سطحی بدست آمده از باران و برف فراهم می شد. ساکنین قلعه برای جمع آوری این آب ها، حفره هایی را در دل سنگ کنده بودند که شامل ۵ مخزن و ۱۱ آب انبار در قسمت غربی قلعه می باشد.

همانطور که اشاره شد، قلعه قهقهه، یکی از مخوف ترین زندان های سیاسی دوره صفویه به شمار می رفت. از مهم ترین شخصیت هایی که در این قلعه زندانی شده بود، اسماعیل میرزا فرزند شاه تهماسب اول بود. علاوه بر وی اشخاصی نظیر: خان احمدخان والی گیلان، امیرخان موصولی ترکمان حاکم تبریز، مراد پاشای رومی و احمد پاشا از سرداران نظامی عثمانی، سام میرزا با دو پسر خردسالش و پسران القاس میرزا، دومین پسر شاه اسماعیل یکم و برادر تنی شاه تهماسب بودند.

سازمان میراث فرهنگی در سال ۱۳۸۱ قلعه قهقهه را با شماره ۶۱۹۲ در فهرست آثار ملی ایران قرار به ثبت رساند.

کهنه قلعه

کهنه قلعه، قلعه ایی باستانی و مربوط به دوران ساسانی ها بر روی تپه طبیعی و در قسمت غرب رودخانه خیاوچای در شهرستان مشگین شهر در استان اردبیل است. این قلعه با مساحتی حدود ۱۵ هزار متر در بخش ورودی مشگین شهر و در مسیر اردبیل به مشگین شهر واقع شده است. قسمت شرقی این قلعه که مشرف به باغ

نوروز می باشد با شیبی تند به رودخانه خیاو چای منتهی می شود.

براساس سنگ نبشته یافت شده در ۱۵۰ متری کهنه قلعه که به زبان پهلوی می باشد، بنای اولیه این قلعه در سال ۳۳۷ میلادی در زمان شاپور دوم ساسانی، به دستور نرسه هرمز حاکم خیاو طی شش سال ساخته شد. پلان اصلی قلعه به شکل دوزنقه نامنظم و با امتداد شمال غربی و جنوبی غربی است. طول ضلع شمالی ۹۰ متر، ضلع جنوبی ۲۳۷ متر و عرض آن در قسمت های غربی و شرقی به ترتیب ۱۱۵ و ۹۱ می باشد. قلعه دارای چهار دیوار خشتی، گلی، آجری، شش برجک با دیوارهای ضخیم خشتی و حجره های کوچک آخور مانند است. قطر دیوارها حدود یک متر و ارتفاع آن ها در داخل بیش از چهار متر و از خارج بیش از هشت متر می باشد. حجره های قلعه طوری طراحی شده است که برای اسکان یک سرباز به همراه اسب امکان پذیر باشد. این قلعه که از استحکام خاصی برخوردار است در جنگ ها و تهاجم دشمنان به عنوان پناهگاه مورد استفاده قرار می گرفت و در زمان های مختلف بیشتر کاربرد نظامی داشته و پادگان سواره نظام به شمار می آمد. سازه های دیوارهای قلعه از سنگ، ملات، گچ، آهک و بقیه از خشت و کنگره های آن نیز از گل می باشد.

براساس یافته های باستانشناسی، آثار بدست آمده از کهنه قلعه نظیر: سفال های دست ساز و چرخ ساز به رنگ های نخودی و خاکستری و نیز فلز مفرغ مربوط به دوره آهن، حکایت از حضور اقوام اورارتویی در آستانه شکل گیری دولت ماد در مناطق آذربایجان است. کهنه قلعه در طول زمان، بارها دستخوش تعمیر از سوی حکمرانان بوده و آخرین تعمیر این قلعه مربوط به دوران زندیه می باشد.

کهنه قلعه که در تملک وزارت دفاع بود، در سال ۱۳۴۵ با شماره ۶۱۸ در فهرست آثار ملی به ثبت رسید. در سال های ۱۳۶۶ و ۱۳۶۷ کاوش هایی در آن انجام شد. تا این که در سال ۱۳۸۵ با تلاش مسولان استان و شهرستان این قلعه از مالکیت وزارت دفاع درآمد و تحت تملک سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری قرار گرفت.

قلعه ارشق

قلعه ارشق، قلعه نظامی و تدافعی به جا مانده از دوران اشکانیان و ساسانیان در ۶۲ کیلومتری شمال غرب شهرستان مشگین شهر در استان اردبیل است. این قلعه از شمال به کوه آلاچیق تپه سی، از جنوب به روستای توبنق، از شرق به کوه کوهیللی و از غرب به روستای دوست بیگلو منتهی می شود. کارشناسان معتقدند نام قلعه ارشق مشتق از کلمه «ارشک» یا «اشک» است که از لقب شاهان اشکانی گرفته شده و این قلعه نیز به نام یکی از شاهان آن سلسله ساخته شده و با گذشت زمان به نام قلعه ارشق معروف شده است.

دولت اشکانی، قلعه ارشق را با هدف نظامی و تدافعی و به منظور حمله به سرزمین های امپراتوری روم به ویژه ارمنستان بر بالای صخره های عمیق کوهستانی و دامنه های اطراف بنا نهاد. این قلعه از سه طرف به پرتگاه های عمیق و خطرناک کوهستانی مشرف است و تنها گذرگاه آن، بخش شرقی قلعه می باشد. قلعه ارشق دارای برج و باروهای متعددی است که در حال حاضر چهار برج نیمه استوانه ایی، یک اتاق بزرگ، آب انبارهای سنگی و بقایای دیواره قلعه باقی مانده است. دیواره قلعه در واقع صخره های طبیعی عمیقی هستند که در اثر فوران کوه آتشفشانی سبلان و فرسایش طبیعی به وجود آمده اند. پلان معماری قلعه شباهت زیادی به معماری قلعه قهقهه و بابک دارد. در ساخت قلعه بیشتر از امکانات طبیعی موجود در منطقه همچون سنگ های لاشه ایی استفاده

شده و برای استحکام آن از ملات ساروج آهکی بهره برده اند. از دیگر قسمت های باقی مانده در قلعه ارشق می توان به جای دری به عرض ۱۲۰ سانتی متر در قسمت شرق قلعه و در وسط دیوارها و برجک نیمه استوانه ایی از سنگ های لاشه ایی بر صخره سنگی که در حال حاضر ۱۵ ردیف از آن باقی مانده اشاره کرد. به احتمال زیاد وجود این در و برجک حاکی از در ورودی قلعه می باشد. همچنین در محوطه شرق قلعه یک کوره آتشدان وجود دارد. ساکنین قلعه از تپه های اطراف قلعه، سنگ گچ آبدار را که در منطقه فراوان است به این کوره انتقال می دادند تا آن را به گچ تبدیل کنند. قلعه ارشق در سال ۱۳۸۲ با شماره ثبت ۸۸۹۳ به عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسید. برای رسیدن به قلعه ارشق باید پس از ورود به مشگین شهر به طرف روستای نصیرآباد حرکت کرد و از روستای توبنق که در کنار رود قره سو ساخته شده است گذشت.

قلعه سمیران

قلعه سمیران از قلعه های قرن چهارم هجری است که در روستای طارم در شهرستان قزوین بر بالای یک تپه سنگی ساخته شده است. این قلعه مرکز حکومت آل جستان و کنگریان بود و به دستور محمد بن مسافر احداث گردید. تنها راه دسترسی به آن از سمت شمال می باشد.

قلعه سمیران بر بالای کوهی ساخته شده که از سمت جنوب به پرتگاهی مشرف به رود قزل اوزن و از سمت مشرق مشرف به دره می باشد. آن سوی رود نیز رشته ارتفاعات بلند سنگی قرار گرفته است. وجود همین رشته ارتفاعات باعث شده بیشتر استحکامات قلعه در سمت شمالی ساخته شود. بنا به نوشته ناصر خسرو در سفرنامه خود؛ قلعه سمیران دارای سه حصار است که در حال حاضر دو حصار آن شناسایی شده و سالم ترین قسمت قلعه هم همان دیواره شمالی آن است که دارای دو برج مدور و دیواره های کاملاً سالم است. در ساخت این دیوار از مصالحی نظیر سنگ های لاشه و ملاط گچ استفاده شده است. ارتفاع آن نیز حدود پانزده متر می باشد. برج های موجود در این قسمت دارای پنجره های بلند مستطیلی شکل با قوس نیزه دار هستند که بیشتر برای نگهبانی استفاده می شده است. بخش غربی قلعه به لحاظ سبک ساختمانی با بخش شمال شرقی متفاوت است. در بخش غربی فقط دیوار دیده می شود. به اعتقاد کارشناسان خصوصیات و اسلوب معماری و تزیین های برجای مانده برج ها، متعلق به دوره ساسانی است و به احتمال زیاد قدمت این قلعه به دوره ساسانیان برسد. در داخل قلعه آثار واحدهای مسکونی دیده می شود به طوری که ابودلفینبوعی، جهانگرد عرب پس از دیدن این قلعه در سال ۳۳۱ هجری قمری، در سفرنامه اش واحدهای مسکونی موجود در آن را حدود ۲۸۵۰ خانه بزرگ و کوچک ذکر کرده است.

موخان معتقدند این قلعه تنها کارکرد دفاعی و نظامی نداشته و هدف اصلی از تاسیس آن کارکرد مسکونی بوده است. بر روی زمین و اطراف قلعه تا مسافت ها، قطعه های فراوانی از سفال ها پراکنده است که اکثر آن ها مربوط به دوره های پس از اسلام می باشد.

قلعه حصاردار سمیران در سال ۱۳۷۸ با شماره ۲۳۰۹ به عنوان یکی از آثار ملی ایران توسط سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری به ثبت رسیده است.

قلعه بسطام

قلعه بسطام از قلعه های باستانی آذربایجان غربی است که در غرب شهر قره ضیالالدین در بخش مرکزی شهرستان چایپاره و در مجاورت روستای بسطام و نزدیکی شهرستان خوی ساخته شده است. این قلعه بین سال های ۶۴۵ تا ۶۸۵ پیش از میلاد به دستور روسای دوم، پسر آرگیشتی دوم از پادشاهان اورارتویی ساخته شده و یکی از مهم ترین شهرهای این حکومت در زمان خود بود. براساس کتیبه برجای مانده، روسای ساخت این شهر را فرمان خالیدی خدای اورارتویی عنوان می کند و بیان می دارد که این سرزمین خالی بود و چیزی در آن برپا نشده بود و من این شهر را به فرمان خالیدی بنا ساختم.

قلعه بسطام در ضلع جنوبی روستای بسطام، بر بالای کوهی مشرف به دشت و دره بسطام ساخته شده است. این قلعه از سه قسمت: بالا قلعه، میان قلعه و پایین قلعه تشکیل شده است. بالا قلعه که در آن می توان اوج هنر معماری اورارتویی را مشاهده کرد شامل، ارگ و کاخ پادشاهی، مقر فرماندهی و راه های خروجی به بیرون از قلعه است. میان قلعه متشکل از معبد خدایان اورارتو با اتاق های متعدد و یکی از انبارهای بزرگ آذوقه می باشد و پایین قلعه نیز از دروازه ها، مهمان سرا، محل استقرار سربازان و اصطبل اسب ها تشکیل شده است. قلعه بسطام با قدرت گرفتن مادها از رونق افتاد و متروک شد ولی همزمان با دوره مغول ها، مسیحی ها از این مکان برای سکونت خود استفاده کردند و نقش های صلیبی موجود بر روی صخره ها نیز از نشانه های سکونت مسیحیان در این مکان بوده است. البته این قلعه در دوران حکومت سلجوقیان و صفویان نیز مورد استفاده قرار می گرفته است.

قلعه بسطام یکی از بزرگ ترین محوطه باستانی اورارتویی به شمار می رود و از نظر وسعت نیز سومین محوطه اورارتویی شناخته شده در دنیا است. از آثار برجای مانده از دوره اورارتویی در این قلعه می توان به ساختمان شرقی، محله مسکونی قلعه، آثار پشت دژ و کانال آب رسانی اشاره کرد. براساس یافته های باستان شناسی این قلعه که در طی ۵۰ سال و ۳ مرحله صورت گرفته؛ دارای معبد، بازار و مقر حکومتی، برج، بارو، دروازه و راه های مخفی ویژه ای است. دیوارهای قلعه مستحکم از جنس سنگ می باشد که روی صخره ای بلند مشرف به دره ایی بزرگ است.

قلعه قمرود

قلعه قمرود از جاذبه های تاریخی استان قم است که در حاشیه روستای قمرود و در شمال کوه سفید و در کنار کاروانسرای کاج واقع شده است. این قلعه متعلق به دوره صفویه و قاجاریه است. قمرود دارای دو قلعه قدیمی و جدید است که در حال حاضر بر اثر گسترش جامعه روستایی بخش زیادی از آن خراب شده و تنها قسمت هایی از آن باقی مانده است. قلعه قدیمی مربوط به دوره صفویه یا قبل از آن می باشد و اکنون به شکل باربند یا آغل گوسفند از آن استفاده می شود. قلعه جدید که در سمت شرق قلعه قدیمی ساخته شده است، توسط مهندس الممالک در دوره قاجار برای اسکان خود، اطرافیان و خدمه هایش در دو طبقه

احداث گردید. این قلعه دارای حوضخانه، بادگیر، بازارچه و یک حیاط مرکز بود که دور تا دور آن اتاق وجود داشت.

قلعه قمرود با وجود تاریخی بودن هنوز در فهرست آثار ملی ایران به ثبت نرسیده است.

قلعه خورآباد- قم

قلعه خورآباد یکی دیگر از قلعه های تاریخی استان قم است که در مجاورت روستای خورآباد در ۱۸ کیلومتری جنوب شرقی قم و در فاصله ۳ کیلومتری غرب جاده اصلی قم- کاشان واقع شده است. بنای این قلعه متعلق به دوره ساسانیان می باشد که در دوره های بعد از اسلام نیز مورد استفاده قرار می گرفت

قلعه خورآباد بر بالای صخره ای طبیعی مشرف به دشت و اطراف ساخته شده است. در سه طرف این قلعه یعنی شمال شرق، شمال غرب و شرق آن آثار سه برج دیده می شود که تا حدودی سالم باقی مانده اند. برج ها از داخل با خشت ساخته شده و نمای بیرونی آن ها از سنگ های لاشه می باشد. مصالح عمومی بکار رفته در قلعه مقداری زیاد سفال بدون لعاب، لاشه، خشت، گچ و ساروج است

قلعه خورآباد در تاریخ ۲۸ اسفند سال ۱۳۷۹ با شماره ثبت ۳۴۹۴ به عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است.